

Autorice: Jasmina Jovanović - Mešković, nastavnica biologije i hemije
dipl.defektologinja i
mr Selma Hodžić, dipl.defektologinja

Organizacije: J.U.Osnovna škola "Kalesija" – Kalesija
J.U. Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihološkom i
tjelesnom razvoju Tuzla - „Odjel za dokumentaciju i edukativnu
inovaciju“

Kontakt adresa: M.Krleže 11/18, 75 000 Tuzla
Jasmina, GMS: 061 711 953
Selma, GMS: 061 731 575

e-mail: jjasmina70@yahoo.com; selma_m77@hotmail.com

Inkluzija kao zadaća društva
(Obrazovanje djece s posebnim potrebama danas u BiH)

„Sve koliko god je moguće, staviti pred osjetila. Naime: vidljivo – vidu; ono što se čuje sluhu; ono što daje ukus – ukusu; miris osjetilu mirisa; ono što se može opipati - osjetilu opipa; a ako nešto može biti primljeno istodobno sa više osjetila staviti pred veći broj osjetila“.

J.A.Komenski, "Zlatno pravilo" iz Velike didaktike

Govoriti o reformi obrazovanja u ovom trenutku u BiH je teško, naročito kada se dotaknemo «integracije» djece sa osiromašenjem nekoga od osjetila i lakšom mentalnom insuficijencijom. Praksa pokazuje da je sve više djece kojoj je potreban dodatni tretman, bilo da je on psihološki, pedagoški, defektološki, fizikalni i drugi, kojim dijete uspijeva da savlada zahtjeve nastavnog plana i programa i postigne uspjeh u nastavnom procesu. Ovaj problem, naime, nije problem samo određene skupine, koja se obično smatra specifičnom manjinom, prije svega zato što se problem socijalne integriranosti postavlja često i u odnosu na ljude koji nisu imali teškoće u razvoju.

U pitanju je sposobnost države da ispunjava svoje obaveze spram sve raznovrsnijih legitimnih potreba svojih građana, te društva da ravnopravno inkorporira sve svoje članove uprkos rastućem pluralitetu njihovih interesa.

Kroz ovaj tekst nastojat ćemo razmotriti samo neka od «gorućih» pitanja integracije:

1. pojam i definicija integracije djece s teškoćama u razvoju;
2. postojeća situacija u BiH u redovitom nastavnom procesu u pogledu integracija djece sa posebnim potrebama
3. dobri primjeri iz prakse u drugim zemljama, koja nas može poštediti lutanja i učenja na vlastitim greškama;
4. status integracije u BiH – drugim riječima, da li je integracija samo deklarativna ili zagovaranje kroz reformu obrazovanja vodi istinskoj implementaciji u redoviti školski sistem.

Integracija djece s teškoćama u razvoju

U doslovnom značenju integracija je povezivanje dijelova u cjelinu. Integracija se u oblasti zaštite djeteta najčešće odnosi na obuhvatanje djece s teškoćama u razvoju redovitim odgojno-obrazovnim sistemom, iako je očito da je ona ovako shvaćena samo sredstvo za širu socijalnu integraciju.

Odgojno-obrazovna integracija nije garancija šire socijalne integracije za vrijeme boravka u institucionaliziranom odgojno-obrazovnom sistemu ili nakon izlaska iz tog sistema. Sama po sebi, ova integracija i ne može osigurati socijalnu integraciju bez odgovarajućih promjena društvenih odnosa i individualnih promjena. Prije svega, integracija ne znači ukidanje specijalnog odgoja i obrazovanja, ako se pod tim terminom misli na postupke odgoja, obrazovanja i rehabilitacije primjerene posebnim potrebama djece s teškoćama u razvoju. Naprotiv, integracija u svom zahtjevu za individualiziranim pristupom traži da se u neku ruku poseban postupak primijeni prema svakom djetetu.

Npr. dijete u invalidskim kolicima jedva da je hendikepirano u školskoj situaciji ako je školska zgrada prizemna, ako nema stepenica, ako su sva vrata dovoljno široka za prolaz kolica i ako ima dovoljno prostora u učionici. No, ako školska zgrada ima dva ili tri sprata bez lifta, ako su vrata uska, a učionice pretrpane, isto dijete jedva da može učestvovati u odgojno-obrazovnom procesu. Integracija, dakle, nije moguća ako za to nisu obezbijeđeni ovakvi elementarni, praktični uvjeti. Prema Canevaro (1987), do

integracije neće doći ako dijete sa teškoćama u razvoju sa velikom teškoćom nauči nešto samo, nego ako nauči koga za što pitati, šta pitati, kako pitati, tj. ako uđe u razgovor, ako može doći do razmjene ideja i suradnje.

Na kraju, ako se pri svemu ovome djeca sa posebnim potrebama predstavljaju samo kao djeca sa poremećajima ili hendikepom, onda možemo reći da često nerealno ocjenjujemo vrijednost njihovih dostignuća i previše ih ograničavamo ili štitimo umjesto da im dajemo podsticaj pri izvođenju različitih aktivnosti.

Put ka integraciji

Uključivanje osoba s posebnim potrebama prije svega je pravo i potreba, a ne privilegija naših jednakopravnih građana. U populaciji djece u osnovnoj školi je 20 do 25% djece sa posebnim odgojnim i obrazovnim potrebama. Te posebne odgojno-obrazovne potrebe po intenzitetu se kreću od lakših do jako izraženih, a po trajanju od kratkotrajnih do doživotnih.

Djeca sa izraženijim (težim) posebnim potrebama su neuspješna u školi ukoliko ne uzmemo u obzir njihove posebne odgojno-obrazovne potrebe (npr. više vremena za pisanje, prilagođavanje nastavnog plana i programa, više pomagala za učenje, usmeno provjeravanje znanja, itd). Svoje potencijale optimalno razvijaju samo uz pomoć intenzivnijih oblika stručne pomoći i sa većim prilagođavanjem u procesu učenja. Djeci sa izraženim posebnim potrebama (npr. slijepima, gluhima, nepokretnoj djeci, djeci sa lokomotornim poteškoćama, djeci sa nižim kvocijentom inteligencije itd.) je obezbijeđen intenzivniji oblik pomoći u specijaliziranim institucijama.

U brojnim zapadnoevropskim državama (npr. Italija, Engleska, Nizozemska, Poljska, Irska, Škotska, itd) su izbjegli medicinski pristup i djetetove posebne potrebe u učenju zadovoljili korištenjem tehničkih pomagala pri učenju.

Dobra praksa u učenju djece sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama je veoma ovisna od slijedećih faktora (Carter, 1996):

- o komunikacije među stručnim osobljem (nastavnicima, pedagogima..), učenicima, te sa roditeljima;
- o Primjeni raznolikih modela učenja;
- o Dobrih odnosa među svim zaposlenim;
- o Direktora, koji podstiče radnike, podstiče uvođenje noviteta, uzima u obzir njihove prijedloge, razgovara sa njima o važnim odlukama, itd;
- o Aktivno uključivanje defektologa;
- o Diferencijacije zahtjeva škola-dijete-roditelj;
- o Učiteljevog tretiranja svakog djeteta kao pojedinca;
- o Kvaliteta sredstava i pomagala u učenju;
- o Uključivanju koordinatora (volontera, studenta) za djecu sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama.

Ostvarivanjem nekih uvjeta kao što su neposredna savjetodavna i stručna pomoć učiteljima, savjetovanje roditelja, dodatni rad s učenicima na savladavanju nastavnog gradiva uz primjenu strategija učenja i terapijskih postupaka provođenjem rehabilitacijskih programa mogu se u skorijoj budućnosti očekivati znatno bolji rezultati integracije osoba s posebnim potrebama.

Tome svakako treba pridodati odgovornu ulogu svih državnih i društvenih činitelja na stvarnoj realizaciji odgoja, obrazovanja, rehabilitacije i zapošljavanja osoba s posebnim potrebama.

Školovanje djece s posebnim potrebama u BiH

Integracija djece sa osiromašenjem nekoga od osjetila u redoviti nastavni proces iz današnje perspektive ne postoji, i u pravom smislu riječi. Integracije ima, ali nije stvarno postavljena na svoje stubove.

Djeca sa posebnim potrebama školuju se i rehabilitiraju u ustanovama sljedećih razina: osnovna škola, srednja škola, zavodi i fakulteti (samo uz veliku požrtvovanost društvene sredine, roditelja i dobre volje individualaca). Bitno je napomenuti da su ove ustanove namijenjene za djecu sa jednim od osiromašenja osjetila (hendikepa), a najčešći su: slabovidost i sljepoća, naglušnost, gluhoća i gluhočujnost, mentalna insuficijencija svih razina.

Prva stepenica u detektovanju djece jeste ljekarski pregled prilikom upisa u prvi razred, gdje i počinje «noćna mora» za roditelje ukoliko je preporučeno da se dijete smjesti u neku od «posebnih», (sada preimenovanih u centre za obrazovanje, vaspitanje i rehabilitaciju djece ili zavodi) ustanova. Roditelji u tom slučaju obično insistiraju na tome da dijete ipak pohađa redovitu školu. Tu nastaje praktični problem tj. usklađivanje kapaciteta škole i nastavnika, te želja roditelja sa dobrobiti i mogućnostima djeteta s druge strane. Ukoliko dijete i dobije preporuku za redovitu školu, slijedi sistem objektivnih prepreka koje se moraju rješavati interdisciplinarno, uz puno dobre volje svih aktera.

Prema Zakonu o osnovnoj i srednjoj redovitoj školi dijete koje je hendikepirano (osiromašenje osjetila i laka mentalna retardacija) može nastaviti školovanje ukoliko škola obezbijedi stručnu podršku tj. defektologa u nastavi. No takvih primjera je malo, gotovo neznatno na prostoru cijele države BiH.

Uvid podataka općine Kalesija za školsku godinu 2009/2010., vezano za podršku učenicima sa posebnim potrebama koji pohađaju redovite školame. Podaci su preuzeti od „Odjela za dokumentaciju i inovativnu edukaciju“ - J.U. Zavoda za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihološkom i tjelesnom razvoju Tuzla

Tablica 1: Općina Kalesija škol./god. 2009/2010

Pitanja	Tojšići	Rainci Gornji	Kalesija	Vukovije	Memići
1. Broj djece	963	839	1143	702	505
2. Broj djece sa posebnim potrebama (kategorisanim)	5	5	1	4	1
3. Broj djece sa pos.potrebama prema procjeni Nastavničkog vijeća (nisu kategorisani)	4	4	5	6	1
4. Zašto učenici nisu kategorisani	Zbog odustva volje roditelja	Zbog odustva volje roditelja	Zbog odustva volje roditelja	Zbog odustva volje roditelja	Zbog odustva volje roditelja
5. Stručno osposobljeni kadar (dipl.defektolog)	ne	ne	ne	ne	ne
6. Tim za inkluzivnu nastavu	ne	ne	da	nema odgovora	ne
7. Dodatna edukacija nastavnika	ne	ne	da	ne	da
8. Ima li škola arhitektonske barijere	da	ne	da (prilagođen školski ulaz)	da	ne (ulaz u školu)

9. Opremljenost škole nastavnim sredstvima i pomagalicama u skladu sa pedagoškim standardima za zadovoljavanje potreba učenika sa posebnim potrebama / (Sl. novine TK-a br. 6/04 i 07/05)	ne raspolaže	ne raspolaže	ne raspolaže	ne raspolaže	ne raspolaže
10. Za koji broj učenika sa posebnim potrebama je urađen prilagođeni program	9	2	1	6	6
11. Koji stručnjaci su učestvovali u stvaranju prilagođenog plana i programa	- učitelj/ca - nastavnik/ca - pedagog/gica - roditelj	- učitelj/ca - pedagog/gica	- nastavnik/ca - pedagog/gica - roditelj - defektolog (volonter)	- učitelj/ca - nastavnik/ca - pedagog/gica - roditelj - defektolog (pripravnik)	- učitelj/ca - nastavnik/ca - pedagog/gica

Analizom podataka Tablice 1. dobivenim iz „Upitnika o učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim školama Tuzlanskog kantona od 1. do 8. razreda“ pokazuju nam stvarno stanje o inkluziji.

Pitanje 1, 2, 3: Pet škola općine Kalesija broji 4152 učenika, 16 ima urednu dokumentaciju o kategorizaciji, dok 20 učenik je detektovan u razredu (prema preporuci Nastavničkog vijeća).

Pitanje 4: Učenici nisu kategorisani zbog odustva volje roditelja.

Pitanje 5,6: Niti jedna škola nema defektologa koji je uposlen (na povremeno ili puno radno vrijeme). Timovi za inkluziju, također, ne postoje.

Pitanje 7: Dvije škole su imala dodatnu edukaciju nastavnika.

Pitanje 8: Tri škole odgovorile su sa da imaju barijere arhitektonske, a dvije škole da ih nemaju.

Pitanje 9: Niti jedna škola ne raspolaže adekvatnim nastavnim sredstvima i pomagalicama

Pitanje 10: Prilagođeni plan i program ima 24 učenika od 36 učenika koliko su škole iskazale kroz upitnik.

Pitanje 11: U kreiranju prilagođenog nastavnog plana i programa samo u dvije škole je učestvovao defektolog (volonter ili pripravnik), dok taj program najčešće prilagođavaju učitelj/ca, nastavnik/ca, pedagog/gica i roditelj.

Situacija u cijeloj BiH nije bolja od opisane. Jako je šarolika od kantona do kantona u Federaciji, a i u RS-u je slična, ako ne i ista. Praksa nam je, dakle, bitno drugačija od onoga što se zagovara i čemu idu svjetski trendovi, a koji se vrlo često u našem društvu implementiraju bez prethodnog sagledavanja realne situacije.

Iz navedenih primjera može se zaključiti da je integracija djece i omladine sa posebnim potrebama u BiH samo deklarativna jer nisu stvoreni realni uvjeti u školama, čak ni oni elementarni kao što je rješavanje problema nesmetanog kretanja djece s posebnim potrebama u školama ili dostupnost adekvatnih zornih nastavnih sredstava i pomagala za djecu u specijalnim razredima srednjih škola. Standardi broja djece nisu ispoštovani, a djeca koja imaju posebne potrebe nemaju valjanu ljekarsku dokumentaciju sa preporukom za redovitu školu. Nastavnici iz redovitog nastavnog procesa nisu obučeni za rad sa ovom djecom, pa djeca nemaju pravilan tretman, a defektolog nije prema školskim aktima predviđen u redovitim školama (osnovnim, srednjim pa niti u predškolskim ustanovama), osim ukoliko menadžment škole nije sezibilan i potražuje kadar od resornog ministarstva.

Integracija će biti moguća tek kada defektolozi budu Zakonom imali svoje mjesto u redovitoj ustanovi i kada djeca sa teškoćama u razvoju budu sjedila u klupama sa svojim vršnjacima i imala individualan pristup u radu. Jedan od preduvjeta za to je da reforma obrazovanja ide u smjeru optimiziranja broja učenika u razredu.

Dobra praksa: primjer Italije

Mi svakako nismo jedina zemlja koja ima neriješene probleme integracije zbog neusaglašenosti realnih mogućnosti djeteta i zahtjeva postavljenih pred dijete nastavnim programom, s jedne strane, te mogućnosti škole tj. zahtjeva postavljenih pred nastavno osoblje koje edukacijom nije pripremljeno za rad sa djecom iz ove skupine. Italijansko zakonodavstvo i praksa nude zanimljivo rješenje.

U Italiji se 1971. godine u Zakonu o školstvu navodi da se obrazovanje djece s teškoćama u razvoju mora provoditi u razredima redovitih škola.

U zavisnosti od stepena oštećenja čula ili intelektualne sposobnosti, djeca se usmjeravaju u redovite škole ili u škole koje su prilagođene njihovim mogućnostima, gdje se koriste sva raspoloživa sredstva i pomagala za pomoć djeci koja funkcioniraju na razini konkretnog (razna svjetla, igračke, boje...), prilagođena stepenu i vrsti oštećenja. Školska djeca koja imaju manje problema (lakši stepen oštećenja) uključuju se u redovitu školu po prilagođenom nastavnom planu i programu i individualiziranim radom sa defektologom (specijalni pedagog) uspijevaju da "nadoknade" znanje i "stignu" do apstraktne razine, koliko im već osiromašenje osjetila dozvoljava. To i jeste stvarna slika rada i pomoći defektologa u redovitoj nastavi i redovitoj školi za djecu koja se istinski integrišu. Tako defektolog postiže inkluziju djece dodatnim sredstvima i osposobljava ih za savladavanje nastavnog programa i za uključivanje u makrosocijalnu sredinu.

Preporuke

Prilikom mijenjanja sistema odgoja i obrazovanja djece sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama moramo uzimati u obzir nove razvojne smjernice.

Prvi i osnovni korak je promijeniti koncept poimanja tretiranja djece sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama i *preći sa integracijskog obrazovanja na inkluzivni odgoj i obrazovanje djece sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama*. Ta promjena ne donosi samo zamjenu termina nego i promjenu koncepta tretiranja te djece.

Pod integracijom u širem smislu možemo podrazumijevati uključivanje djece sa posebnim potrebama u redoviti obrazovni sistem bez zadovoljenja njegovih specifičnih potreba (arhitektonske barijere, sredstva i pomagala, pomoć defektologa itd).

Inkluzija pak podrazumijeva prihvatanje i implementaciju svih specifičnih mjera primjerenih djeci s posebnim potrebama, te i zahtijeva određene uvjete koje različite institucije ili pojedinci moraju realizirati (uključivanje vladinih i lokalnih organa, interdisciplinarnu pristupe prilikom upisa djece u prvi razred, individualizirani rad, uključivanje stučnjaka u nastavni proces - defektologa, doedukaciju redovitih nastavnika i profesora itd).

U praksi, prvi korak je temeljito uraditi ljekarsko uvjerenje o psihofozičkoj sposobnosti djeteta prije upisa u školu, uključujući obavezno anamnezu defektologa, a ne samo u slučaju kada je vidno da dijete ima problema (poremećaj govora, sluha, ponašanja itd). Zanimanje defektolog treba postati obavezno radno mjesto u školi neovisno da li ima djece sa nekim od osiromašenja osjetila, jer je sve veći broj djece sa neprilagođenim

ponašanjem (hiperaktivna djeca, poremećaj pažnje i ponašanja, edukativno zapuštena djeca...) koja trebaju podršku defektologa.

Pri Pedagoškom zavodu treba oformiti mobilni tim za stručnu pomoć školama sa defektolozima različitih profila, a pri svakoj školi kabinet za rad s djecom koja nisu sposobna da se uklupe u sistem aktivnog učenja kakav iziskuje redovita škola.

Nastavni plan i program se treba fleksibilno prilagođavati tj. voditi računa o različitosti u educiranosti djece prilikom upisa u prvi razred i kvantumu usvojenih predznanja prilikom upisa u školu.

Stručni radnici moraju imati mogućnost kontinuiranog profesionalnog razvoja (seminari, savjetovanje, nabavka stručne literature, timski rad, supervizija, itd). Od lokalnih i državnih vlasti treba tražiti finansijska sredstva i rasporediti ih tako da imaju i djeca sa posebnim potrebama odgovarajuće uvjete, kao npr. prilagođena pomagala i sredstva u učenju, dodatnu stručnu pomoć, itd.

Promjena društva - Školski sistem se može unaprijediti samo sistemskim, multidisciplinarnim pristupom kompetentnih stručnjaka teorije i prakse, koji bi trebalo da aktivno participiraju u kreiranju nastavnih planova i programa, a koji bi se bazirali na istraživačkim iskustvima. Integracija i inkluzija ne smiju ostati samo deklarativne ili «mrtva tačka» na papiru u sklopu Zakona ili preporuka.

Integracija je prelazni pojam i proces koji će se potpuno primijeniti kada pod utjecajem nauke i ostvarivanjem temeljnih pretpostavki edukacijske integracije postane redovit i uobičajen proces. Promjene zakona i prakse, međutim, tek su dio ili jedan sloj ogromne i korjenite promjene cijelog društva koja počinje radom na **podizanju svijesti i razbijanju stereotipa cjelokupne sredine.**

Zaključak

“Inkluzija nema uspjeha bez specijaliziranih stručnjaka koji će uz veliko iskustvo i znanje pokrenuti točak uključivanja svih pod istim uvjetima za sve, ali prema individualnim sposobnostima i različitostima“

Filozofski fakultet Sarajevo, maj 2003.g. – TEPD, Odsjek za pedagogiju - “Inkluzija u školstvu BiH”

LITERATURA:

1. A.Canevaro (1987) Handical e scuola, La Nuova Italia scntific
2. Carter, preuzeto iz Radoman, V.: Surdopsihologija, Big, Beograd 1996.
3. Komenski, navod preuzet iz, Geber, I.: Audiovizuelna pomagala i druga suvremena oprema u nastavi, Školaska knjiga, Zagreb 1980.g.
4. Stevanović, M.: Edukacija za stvaralaštvo, Tonimir, Varaždinske Toplice, 1997.
5. Stevanović, M.: Modeli kreativne nastave, R&S, Tula 2000.
6. Glasser, W.: Kvalitetna škola, Eduka, Zagreb, 1994.
7. Glasser, W.: Nastavnik u kvalitetnoj školi, Eduka, Zagreb, 1999.
8. Furlan, I.: Psihologija podučavanja, Školska knjiga, Zagreb, 1999.